

Krzysztof Nowak-Posadzy
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Norma transparentności jako składnik świadomości metodologicznej w nauce

Wstęp. O warunkach wyznaczających standardy naukowości

Anna Pałubicka w książce *Gramatyka kultury europejskiej* (2013: 194-201) przedstawia ideę rozumu przyrodoznawczego. Jej zdaniem rozum ten jest pewnym wzorem kulturowym, który daje się charakteryzować na dwa sposoby: epistemologiczno-metodologiczny oraz społeczno-gospodarczy. Pierwszy z nich zawiera charakterystyki, które służą realizacji wartości poznawczych (np. dążenia do prawdy). Drugi natomiast – charakterystyki, które mają na celu realizację wartości praktycznych (np. skuteczności technologicznej). Charakterystyki epistemologiczne i metodologiczne rozumu przyrodoznawczego znajdują wyraz w warunkach, jakie są nakładane na wiedzę naukową przez wspólnotę badaczy reprezentujących określoną dyscyplinę naukową. Pałubicka (2013: 195), kontynuując w tym zakresie ustalenia inicjatorów i przedstawicieli poznańskiej szkoły metodologicznej, przywołuje dwa warunki intersubiektywnej sprawdzalności wiedzy naukowej, których akceptowanie lub respektowanie wpływa na generowanie wiedzy społecznie wiarygodnej:

- (i) warunek intersubiektywnej komunikowalności, który wymaga, by wiedza naukowa została udostępniona w ramach wspólnoty (badaczy) w sposób dla niej zrozumiały;
- (ii) warunek intersubiektywnej kontrolowalności, który wymaga, by wiedza naukowa została poddana kontroli w ramach wspólnoty (badaczy), polegającej na wcześniejszym ponownym jej sprawdzeniu przez badacza, który ją prezentuje; powtórzeniu kontroli (lub zagwarantowaniu możliwości jej powtórzenia) przez innych badaczy; a w razie potrzeby zagwarantowanie podjęcia innego rodzaju kontroli dodatkowej (zob.:

Kmita 1975: 112; por.: Ajdukiewicz 2004 [1949]: 49-50; Such, Szczesniak 2002: 36).

Chociaż wymienione dwa warunki intersubiektywnej sprawdzalności wiedzy naukowej składają się na nowoczesny rozum przyrodoznawczy, to jednak, zdaniem Pałubickiej, nie wpływają one na wybór przedmiotu badań, jaki jest dokonywany przez poszczególnych badaczy w ich codziennej działalności naukowej. O tym ostatnim mają bowiem decydować trzy wyodrębnione czynniki pozapoznawcze:

[...] po pierwsze, dostęp do pieniędzy powiązany z oczekiwaniem na skuteczną praktycznie wiedzę, którą można przełożyć na zysk, po drugie, oczekiwania społeczne związane z eliminacją różnego rodzaju zagrożeń, jakie pojawiają się w rozwoju społecznym oraz po trzecie, osobiste preferencje intelektualne badaczy i poczucie wolności w wyborze przedmiotu badań. (Pałubicka 2013: 198)

Na podstawie diagnozy uwzględniającej powyższe czynniki wpływające na „określenie i wyznaczenie priorytetów badawczych” (Pałubicka 2013: 198) oraz opierając się na tezie o rozproszeniu wyników poznawczych we współczesnej nauce (Pałubicka 2013: 196), autorka *Gramatyki kultury europejskiej* stawia następujące pytanie: „czy warto, by rozum przyrodoznawczy poddawał badaniu każdy ustanowiony przez badaczy stan rzeczy?”. Udzielona przez nią odpowiedź zawiera propozycję uzupełnienia rozumu przyrodoznawczego (a zarazem zestawu warunków intersubiektywnej sprawdzalności wiedzy naukowej) o trzeci warunek:

(iii) „warunek, który dotyczyłby krytyki (w sensie filozoficznym) przedmiotu badań przyrodoznawczych z punktu widzenia np. odpowiedzialności za konstruowany świat [...] i odpowiedzialności za wynegocjowaną wizję świata [...], która poprzedzałaby konstytucję wybranej problematyki badawczej”. (Pałubicka 2013: 202)

Zgodnie z tą propozycją, faza krytyki społecznej powinna poprzedzać fazę intersubiektywnej komunikacji oraz kontroli w badaniach naukowych w taki sposób, by umożliwić sformułowanie („wynegocjowanie”) w ramach szerokiej wspólnoty oczekiwań społecznych względem badań naukowych, zanim w ogóle naukowcy przystąpią do realizacji tych ostatnich (Pałubicka 2013: 203). W ten sposób wyłania się postulat demokratyzacji nauki, jaki kryje się za zgłoszoną propozycją nauki odpowiedzialnej społecznie.

W artykule proponuję komplementarne spojrzenie na postulowany przez Annę Pałubicką warunek krytyki, które czerpie inspirację z prac przedstawicieli poznańskiej szkoły metodologicznej, i tym samym odejście od przypisywania krytyce znaczenia odrębnej, względem intersubiektywnej komunikowalności i kontrolowalności, fazy postępowania naukowego. W uzupełnieniu zwrócę uwagę na warunki wstępne dla krytyki, a mianowicie gotowość do niej i otwarcie na nią w ramach wspólnoty badaczy. W ten sposób łączę tradycyjne zagadnienie krytyki naukowej z diskutowanym współcześnie problemem milczących norm transparentności w nauce i dyrektyw ujawniania w badaniach. Pomocne w realizacji

takiego przedsięwzięcia będzie wykorzystanie trzech propozycji opracowanych przez Jerzego Kmitę. Zgodnie z pierwszą z nich,

[...] „krytyka” danej wiedzy z punktu widzenia pewnej wiedzy innej polega w każdym razie na u j a w n i e n i u d e t e r m i n a n t [K.N.-P.] (głównie historyczno-społecznych, ale i np. psychoanalitycznych) wiedzy „krytykowanej”, na zakwestionowaniu też w związku z tym konstатовanej przez nią rzeczywistości przedmiotowej, której to rzeczywistości jest ona tzw. świadomością bezpośrednią. W przeciwieństwie do wiedzy „krytykowanej”, wiedza „krytyczna” nie jest „świadomością bezpośrednią”: wyrażona (sięgając do innych tradycji terminologicznych) w metajęzyku względem języka wiedzy „krytykowanej” stanowi swoistą świadomość „świadomości bezpośredniej” i jej historyczno-społecznych (i psychoanalitycznych) uwikłań. (Kmita 1985: 22).

Zgodnie z drugą propozycją, wspomniane wcześniej determinanty krytykowanej wiedzy naukowej wchodzą w znacznej mierze w zakres tzw. społecznej świadomości metodologicznej, czyli zespołu milcząco zakładanych norm poznawczych i dyrektyw metodologicznych, które w trybie subiektywno-racjonalnym regulują praktykę naukową charakterystyczną dla danej wspólnoty badaczy (zob.: Kmita 1975: 82).

Zgodnie z trzecią propozycją, wyróżnia się poznawcze i praktyczne znaczenie badań metodologicznych. Przez poznawcze znaczenie badań metodologicznych poznański filozof rozumie

[...] formułowanie teorii systematyzujących, interpretację poszczególnych czynności badawczych uczonego z punktu widzenia ich celów poznawczych, a także przeprowadzanie interpretacji na teoriach tych opartych. (Kmita 1973: 175)

Praktyczne znaczenie badań metodologicznych obejmuje według niego z kolei

[...] formułowanie twierdzeń optymalizacyjnych, określających sposób realizowania za pomocą odpowiednich czynności badawczych – odpowiednich celów poznawczych. (Kmita 1973: 175)

Uwzględnienie powyższych rozstrzygnięć oznacza, że jednym z zadań badań metodologicznych jest rekonstrukcja tej części społecznej świadomości metodologicznej, która obejmuje milcząco zakładane normy poznawcze oraz dyrektywy metodologiczne obowiązujące w dyscyplinie naukowej w danym okresie. Przy czym w niniejszym artykule chodzi wyłącznie o normę nauki określaną mianem transparentności oraz o dyrektywę metodologiczną zwaną ujawnianiem, za pomocą której dąży się do realizacji normy transparentności.

Transparentność w nauce – przegląd stanowisk

Norma transparentności i dyrektywa ujawniania są od pewnego czasu przedmiotem wzmożonego zainteresowania w ramach refleksji nad nauką. Ze względu na zróżnicowanie panujące w ramach tej, mniej lub bardziej nacechowanej aksjologicznie, dyskusji należy wyróżnić cztery dominujące perspektywy:

- (i) polityki naukowej, w której formułuje się zalecenia dotyczące wdrożenia standardów „otwartej nauki” (Szprota *et al.* 2014; Royal Society Report 2012; OECD 2015);
- (ii) etyki badań naukowych, w której diagnozuje się naruszanie zasad etycznych obejmujące przypadki nadużyć naukowych i konfliktu interesów oraz opracowuje się na tej podstawie odpowiednie kodeksy etyczne, których przestrzeganie ma zapewnić standardy rzetelnego badania naukowego (Integrity in Scientific Research 2002; Kodeks NCN 2016; DeMartino 2010, 2011; Brzeziński, Doliński 2014);
- (iii) ekonomii nauki, w której przy wykorzystaniu rachunku kosztów i korzyści (poznawczych i praktycznych) analizuje się normy nauki w zakresie ujawniania i skrywania, które mają stanowić kryterium różnicowania badań podstawowych i stosowanych (Dasgupta, David 1994; Gans, Murray, Stern 2014);
- (iv) metodologii nauk, która przyjmuje dwie odmiany: w ramach pierwszej, endogenicznej względem dyscyplin przedmiotowych, analizuje się tzw. dobre praktyki związane z transparentnością w badaniach ilościowych (Nosek *et al.* 2015; Christensen 2016; Miguel *et al.* 2014) oraz jakościowych (Moravcsik 2014; Hiles 2008) po to, by formułować na tej podstawie dyrektywy dotyczące usprawnienia czynności badawczych na etapie planowania i realizacji badań, dokumentowania ich przebiegu i wyników oraz publikowania i prezentowania rezultatów; w ramach drugiej, egzogenicznej względem dyscyplin przedmiotowych, rekonstruuje się niejawne składniki kultury badawczej (świadomości metodologicznej) w postaci norm poznawczych, by dopełnić to, co jest pomijane lub przemilczane w codziennej praktyce badawczej, a co jest jednak charakterystyczne dla nauk akademickich (Merton 1973 [1942]), komercyjnych (Ziman 1990) czy postakademickich (Etzkowitz 1998).

Analiza świadomości metodologicznej w zakresie transparentności i ujawniania w nauce

Zestawiając ze sobą endogeniczny i egzogeniczny program badań metodologicznych oraz poznawcze i praktyczne znaczenie badań metodologicznych uzyskuje się następujące warianty analizy świadomości metodologicznej w zakresie norm transparentności i dyrektyw ujawniania w badaniach naukowych:

- (i) endogeniczny program badań metodologicznych jako badań p r e s k r y p t y w n y c h , które u s t a n a w i a j ą cele i normy postępowania badawczego w danej dyscyplinie przedmiotowej; zgodnie z takim ujęciem należy formułować twierdzenia optymalizacyjne (o określonej

strukturze logicznej) dotyczące takich czynności badawczych, co do których istnieje w ramach wspólnoty badaczy wyraźny konsensus; taka zgoda oznacza, że czynności te są w mniejszym stopniu nacechowane aksjologicznie, ponieważ traktuje się je jako, w gruncie rzeczy, czynności techniczne, a wiedza o nich często została już skodyfikowana; zatem celem formułowania dyrektyw badawczych, na które składają się określone twierdzenia optymalizacyjne, jest realizacja jednej z naczelnych wartości obowiązujących w nauce, tj. uzyskanie intersubiektywnej zgody wśród wspólnoty badaczy, a więc osiągnięcie maksymalnego stopnia intersubiektywnej kontrolowalności w ramach danej dyscypliny naukowej (Kmita 1973: 187-188); przypomnijmy, że warunek intersubiektywnej kontrolowalności wymaga, by wiedza naukowa została poddana kontroli w ramach wspólnoty badaczy polegającej na wcześniejszym ponownym jej sprawdzeniu przez badacza, który ją prezentuje; powtórzeniu kontroli (lub zagwarantowaniu możliwości jej powtórzenia) przez innych badaczy; a w razie potrzeby zagwarantowanie podjęcia innego rodzaju kontroli dodatkowej (Kmita 1975: 112); w odniesieniu do normy transparentności takie podejście polegałoby na analizie tzw. dobrych praktyk związanych z transparentnością w badaniach ilościowych oraz jakościowych, a następnie formułowaniu na tej podstawie dyrektyw badawczych w zakresie ujawniania prowadzących do podwyższenia standardów transparentności w danej dyscyplinie naukowej;

- (ii) egzogeniczny program badań metodologicznych jako badań *d o p e ł n i a j ą c y c h*, które ujawniają cele i normy postępowania badawczego w danej dyscyplinie przedmiotowej; zgodnie z takim ujęciem należy rekonstruować te czynności, które w znacznej mierze pozostają niejawne; chodzi tutaj o czynności podstawowe, które są w większym stopniu nacechowane aksjologicznie; celem ujawniania, często milcząco zakładanych, norm poznawczych jest realizacja innej wartości realizowanej w nauce, a mianowicie inspirowanie przedstawicieli danej dyscypliny naukowej (Kmita 1972: 57-63), które staje się możliwe wyłącznie w sytuacji zagwarantowania maksymalnej intersubiektywnej komunikowalności; przypomnijmy, że warunek intersubiektywnej komunikowalności wymaga, by wiedza naukowa zostały udostępnione w ramach wspólnoty badaczy w sposób dla niej zrozumiały (Kmita 1975: 112); w odniesieniu do normy transparentności takie podejście polegałoby na rekonstrukcji tzw. niejawnych składników kultury badawczej i wyrażenie ich za pomocą takiej koncepcji norm nauki i innych milczących przesłanek badań zaklasyfikowanych do dziedziny nauk akademickich lub badań komercyjnych, które starają się wyrażać normę transparentności w nauce.

Jak wspomnieliśmy wcześniej, istnieje możliwość zastosowania obu podejść w odniesieniu do analizy norm transparentności i dyrektyw ujawniania w nauce. Różnice między tymi podejściami są jednak zasadnicze. W przypadku podejścia endogenicznego związanego z analizą tzw. dobrych praktyk związanych z transparentnością we współczesnych badaniach ilościowych i jakościowych podkreśla się znaczenie transparentnych praktyk badawczych (Miguel 2014; Moravcsik 2014; Olken 2015), które stanowią punkt odniesienia dla przypadków określanym mianem nietransparentnej (podejrzanej) praktyki badawczej (*questionable research practice*). Z metodologicznego punktu widzenia oznacza to zagwarantowanie podjęcia pewnego rodzaju kontroli dodatkowej przez samego badacza albo przez wspólnotę badaczy (w sensie wyróżnionym przez Kmitę), co stanowiłoby w istocie rozciągnięcie warunku intersubiektywnej kontrolowalności (i krytyki naukowej) na część tzw. roboczej dokumentacji badawczej. Inaczej sprawa rysuje się w przypadku podejścia egzogenicznego, przypomnijmy, skupiającego się na rekonstrukcji niejawnych składników kultury badawczej i wyrażenia ich za pomocą takiej koncepcji, która precyzuje normę transparentności w nauce. Jedną z możliwości w tym zakresie jest dekompozycja ogólnej normy transparentności w nauce, w wyniku czego otrzymuje się następujące jej warianty¹:

- (i) zagwarantowanie jawności w zakresie wytworów nauki, do którego najczęściej redukuje się transparentność; opiera się to na założeniu, że wnosi się o charakterystyce (jakości) czynności badawczych, której realizacja doprowadziła do uzyskania wytworu nauki, na podstawie charakterystyki samego wytworu; przestrzeganie normy jawności ma zapewnić powtarzalność wyników dla pozostałych badaczy;
- (ii) zagwarantowanie otwartości w zakresie danych, które są empiryczną podstawą uzyskiwanych wyników; przestrzeganie normy otwartości ma zapewnić dostępność danych dla pozostałych członków wspólnoty badaczy;
- (iii) zagwarantowanie przejrzystości w zakresie metod (narzędzi) badawczych, która w najmniejszym zakresie jest przedmiotem dociekań; opiera się na założeniu, że o charakterystyce (jakości) wytworu nauki wnosi się na podstawie charakterystyki czynności badawczej.

Przegląd literatury przedmiotu dostarcza argumentów przemawiających za tym, że społeczność naukowa rozpoznaje normę transparentności jako istotną cechę współczesnej nauki (Nosek *et al.* 2015). Przeprowadzone wśród reprezentantów wybranych dyscyplin naukowych badania wskazują, że większość z nich

¹ Wyróżnione warianty nie są jednak należyście rozróżniane w dyskusji wokół idei transparentności. Do konsekwencji tego stanu rzeczy należy zaliczyć brak relatywizowania normy transparentności w nauce do dziedzin wyznaczonych wytworami, czynnościami lub danymi. Okazuje się, że nie zawsze zmianie normy badawczej w jednej dziedzinie np. w zakresie otwartości danych, która wystąpiła jako odpowiedź wspólnoty badaczy na pojawiające się w tym zakresie problemy, muszą towarzyszyć analogiczne zmiany w pozostałych obszarach, np. w zakresie jawności i przejrzystości.

deklaruje przywiązanie do omawianej normy jako warunku uprawiania przez nich badań naukowych (Anderson *et al.* 2007). Okazuje się jednak, że za wspomnianymi deklaracjami przywiązania do normy transparentności często nie idzie jej praktykowanie w codziennych badaniach naukowych, co potwierdzają wyniki przeprowadzanych badań (Ioannidis *et al.* 2014; John *et al.* 2012). Nie zmienia to jednak faktu, że zagadnienie transparentności w nauce już od dłuższego czasu skupia na sobie uwagę przedstawicieli nauk przyrodniczych i społecznych, pozaakademickich użytkowników wytworów nauki oraz instytucji odpowiedzialnych za finansowanie badań naukowych.

Zakończenie. O rewolucji w naukach społecznych związanej z transparentnością

Od pewnego czasu toczy się na obszarze nauk społecznych debata, w którą zaangażowani są naukowcy prowadzący zarówno badania przedmiotowe, jak i ci uprawiający refleksję metanaukową, dotycząca sposobów zwiększenia standardów transparentności w badaniach naukowych. Zarówno w dyscyplinach korzystających z metod ilościowych, jak i jakościowych diagnozuje się istotne ograniczenia we wspomnianym zakresie oraz formułuje się następnie dyrektywy dotyczące usprawnienia czynności badawczych na przynajmniej jednym z etapów postępowania badawczego (planowania i realizacji badań, dokumentowania ich przebiegu i wyników lub publikowania i prezentowania rezultatów). Poniżej przywołane zostaną głosy reprezentantów trzech dziedzin nauki. Andrew Moravcsik reprezentujący te nauki polityczne, które wykorzystują przede wszystkim metody jakościowe, twierdzi, że „przechodzą one w tej chwili rewolucję metodologiczną” (Moravcsik 2014: 48). Rewolucja ta ma dotyczyć uświadomienia sobie wagi transparentności badawczej rozumianej jako ogólna zasada, polegająca na udostępnieniu dokumentacji związanej z pracą naukową zainteresowanej wspólnocie badawczej, co ma być warunkiem wstępnym jakiegokolwiek próby doskonalenia badań jakościowych. Zdaniem Johna P. A. Ioannidisa i Glenna C. Begleya, reprezentujących dyscypliny kognitywne i biomedyczne, które korzystają przede wszystkim z metod ilościowych, nauki przechodzą właśnie

[...] rewolucję związaną z generowaniem nowych danych i publikacji naukowych na niespotykaną dotąd skalę. Niestety, pojawiają się jednak przekonywujące dowody, iż większość tych odkryć nie przetrwa próby czasu. W dużym stopniu za ten kryzys powtarzalności i odtwarzalności badań [...] odpowiedzialne jest nieprzestrzeganie dobrych praktyk naukowych i obowiązywanie zasady *publish or perish*. Problem ten jest jednak wieloaspektowy i dotyczy wielu zainteresowanych stron. (Begley, Ioannidis 2015: 116)

Wreszcie, Garrett Christiansen i Edward Miguel, reprezentujący nauki ekonomiczne, zauważają, że w niezwykle szybkim tempie „rośnie zainteresowanie

transparentnością i reprodukowalnością badań w ekonomii” (BITSS), przy czym zainteresowanie to wykracza poza analizę przypadków nierzetelnie prowadzonych badań czy naruszenia kodeksów etycznych. Zdaje się, że agenda badawcza i edukacyjna realizowana w ramach tego ostatniego projektu ma na celu zmierzenie się z problemem zasygnalizowanym przez Thomasa Mayera, według którego „ekonomiści deklarują przed całym światem istotność transparentności, ale nie praktykują jej w sposób wystarczający” (Mayer 2009: 14).

Cykl życia idei transparentności w kontekście przywołanych dyskusji obejmuje z reguły trzy fazy: w pierwszej pomysł jest podnoszony w debacie przez konkretnych przedstawicieli poszczególnych dyscyplin społecznych; w drugiej fazie jest zalecany przez różne towarzystwa naukowe w charakterze zasady zawartej w kodeksie z zakresu etyki badań naukowych; po to, by wreszcie w trzeciej fazie zostać opracowanym w formie narzędzia promującego transparentność i wdrażanego w postaci danych rozwiązań metodycznych przez najważniejsze w danych dyscyplinach instytucje badawcze i platformy badań. W rezultacie wspomnianej dyskusji wykształciły się przynajmniej dwa programy:

- (i) endogeniczny program negatywny, który polega na realizacji przez wspólnotę badawczą danej dyscypliny dwóch odrębnych zadań: po pierwsze, na wykrywaniu i ujawnianiu zainteresowanym stronom wszelkich przypadków tzw. nierzetelnych badań naukowych (*research misconduct*), obejmujących najczęściej oszustwa naukowe takie, jak: zmyślanie, fałszowanie i plagiatowanie oraz konflikt interesów; po drugie, na wykazywaniu oraz uświadamianiu wspólnocie badaczy występowania tzw. podejrzanych praktyk badawczych (*questionable research practices*), które różnią się zarówno od przypadków nierzetelności naukowej, jak i tzw. rzetelnych i dobrych praktyk badawczych (*sound research practices*); zdaje się, że analiza podejrzanych praktyk badawczych jest jednym z największych wyzwań stojących przed endogenicznymi badaniami metodologicznymi przynajmniej z trzech powodów: po pierwsze, praktyki te nie stanowią rażącego odstępstwa od bezspornie przyjmowanych w danej dziedzinie nauki praktyk i dlatego nie zalicza się ich do przypadków nierzetelności w nauce; po drugie, praktyki te charakteryzują się raczej pominięciami lub przemilczeniami, co do których przyjmuje się, że nie były przez badacza zamierzone; po trzecie, istniejące dla danej dziedziny nauki wzory przemilczeń lub pominięć są konsekwencją nierealizowania określonej normy badawczej, co do której deklaruje się przywiązanie (np. normy w zakresie transparentności);
- (ii) endogeniczny program pozytywny, na który składają się dwa zadania: po pierwsze, promocja w kulturze badawczej badań replikacyjnych oraz zachęcanie naukowców do takiego projektowania i przeprowadzania badań oraz dokumentowania i prezentowania ich przebiegu, aby

zagwarantować wspólnocie badaczy możliwość ich powtórzenia; po drugie, wspieranie zainteresowania w ramach poszczególnych dyscyplin różnego rodzaju metaanalizami.

Endogeniczny program pozytywny w naukach społecznych, który polega m.in. na opracowywaniu innowacji metodycznych w zakresie transparentności badawczej po to, by zagwarantować np. możliwość replikacji jest kompatybilny z egzogenicznym programem badań metodologicznych. Ten ostatni polega m.in. na rekonstrukcji niejawnych składników kultury badawczej w postaci norm nauki po to, by dopełnić sposób, w jaki badacze ujmują swoją praktykę. Tym, co łączy te dwa podejścia, jest zagadnienie norm badawczych czy, szerzej, kultury badawczej: w podejściu endogenicznym (*bottom-up*) opisuje się normy uprawiania nauki, które sprzyjają np. podejrzanym praktykom badawczym i utrudniają np. wykrywanie nadużyć, a także projektuje się normy badawcze, które zachęcają naukowców do realizowania tzw. dobrych praktyk badawczych. Wskazuje się przy tym na sposób (mechanizm) ich wdrożenia i egzekwowania w ramach danej dyscypliny. Natomiast w podejściu egzogenicznym (*top-down*) rekonstruuje się normy nauki, które mają być akceptowane lub respektowane w naukach akademickich oraz badaniach komercyjnych, i które korespondują zarówno z kryteriami epistemologicznymi (metodologicznymi), jak i regułami organizacyjnymi, po czym wskazuje się w tym przypadku na rolę wewnątrzdiscyplinarnego systemu kontroli jakości wytworów i procedur badawczych. Niemniej rekonstrukcja norm transparentności w nauce oraz dyrektyw ujawniania i skrywania w badaniach akademickich i komercyjnych wymaga bardziej szczegółowych i pogłębionych analiz.

Literatura

- Ajdukiewicz K., 2004 [1949], *Zagadnienia i kierunki filozofii*, Wydawnictwo Antyk – Fundacja Aletheia, Kęty-Warszawa.
- Anderson MS, Martinson BC, De Vries R., 2007, *Normative dissonance in science: results from a national survey of u.s. Scientists*, “J Empir Res Hum Res Ethics” 2(4): 3-14
- Brzeziński J.M., Doliński D., 2014, *O tym, co ważne w ocenie artykułów, projektów badawczych i wniosków awansowych w naukach społecznych*, „Nauka” 2/2014: 33-65.
- Christensen G., 2016, *Manual of Best Practices in Transparent Social Science Research*, <http://www.bitss.org/education/manual-of-best-practices/>
- Dasgupta, P., and David, P.A. (1994), *Toward a New Economics of Science*, “Research Policy” 23(5): 487-521.

- DeMartino G., 2010, *The Economist's Oath. On the Need for and Content of Professional Economic Ethics*, Oxford University Press.
- DeMartino G., 2011, *Full Disclosure in Economics*, <http://triplecrisis.com/full-disclosure-in-economics/>
- Etzkowitz H., 1998, *The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new University-industry linkages*, "Research Policy" 27 (1998): 823-833.
- Gans J., Murray F., Stern S., 2017, *Contracting Over the Disclosure of Scientific Knowledge: Intellectual Property and Academic Publication*, "Research Policy".
- Hiles, *Transparency*. 2008; In L.M. Given (Ed). *The Sage Encyclopaedia of Qualitative Research Methods*. London: Sage.
- Integrity in Scientific Research*, 2002, The National Academies Press, Washington, D.C.
- Ioannidis J.P.A., *Publication and other reporting biases in cognitive sciences: detection, prevalence and prevention*, "Trends in Cognitive Sciences" Vol. 18, Iss. 5, May 2014: 235-241.
- Ioannidis J.P.A., Begley C.G., 2015, *Reproducibility in Science. Improving the Standard for Basic and Preclinical Research*, "Circulation Research" 116: 116-126.
- John LK, *et al.*, 2012, *Measuring the prevalence of questionable research practices with incentives for truth telling*, "Psychological Science" 23: 524-532.
- Kmita J., 1975, *Wykłady z logiki i metodologii nauk*, PWN, Warszawa.
- Kmita J., 1975, *Jak uprawiać metodologię? (Uwagi metodologiczne w związku ze szkicem T. Batoga)*, „Studia Filozoficzne” nr 3: 131-136.
- Kmita J., 1972, *Metodologia nauk jako dyscyplina humanistyczna*, „Studia Filozoficzne”, 1972, nr 1: 43-63.
- Kmita J., 1985, *Kultura i poznanie*, PWN, Warszawa.
- Kmita J., 1973, *O poznawczym oraz praktycznym znaczeniu badań metodologicznych*, „Studia Filozoficzne” nr 6: 175-188.
- Kodeks Narodowego Centrum Nauki dotyczący rzetelności badań naukowych i starania o fundusze na badania*, 2016, https://www.ncn.gov.pl/userfiles/file/konkursy_ogloszone_2016.../opus11-zal7.pdf
- Mayer T., 2009, *Honesty and integrity in economics*, <http://wp.econ.ucdavis.edu/09-2.pdf>.
- Merton, R.K., 1973 [1942], *The Normative Structure of Science in the Sociology of Science*, University of Chicago Press.
- Miguel E. *et al.*, 2014, *Promoting Transparency in Social Science Research*, "Science" Vol. 343, Iss. 6166: 30-31.
- Moravcsik A., 2014, *Transparency: The Revolution in Qualitative Research*, PS: "Political Science & Politics" Vol. 47, Iss. 1: 48-53.
- Nosek B.A., 2015, *Promoting an open research culture*, "Science" Vol. 348, Iss. 6242: 1422-1425.
- OECD, 2015, *Making Open Science A Reality*, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5jrs2f963zs1-en.pdf?expires=1505056952&id=id&accname=guest&checksum=0FBDBB4AB6156304A8B625B22230B0AF>

- Olken B.A., 2015, *Promises and Perils of Pre-Analysis Plans*, "Journal of Economic Perspectives" Vol. 29, No. 3, Summer 2015: 61-80.
- Pałubicka A., 2013, *Gramatyka kultury europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz.
- Such J., Szcześniak M., 2002, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Szprota J. (red.), 2014, *Otwarta nauka w Polsce. Diagnoza*, Wydawnictwa ICM, Warszawa.
- The Royal Society, 2012, Science as an open enterprise*, <https://royalsociety.org/~media/policy/projects/sape/2012-06-20-saoe.pdf>
- Ziman, J. (1990), *Research as a career*. In S. E. Cozzens *et al.* (Eds.), *The research system in transition*. Dordrecht: Kluwer.

Krzysztof Nowak-Posadzy

**The Norm of Transparency as a
Component of Methodological Consciousness in Science**

Abstract

An emerging norm of science called transparency, as well as a new methodological directive called disclosure are becoming the object of increasing interest within the reflection on science (science policy, ethics of scientific research, economics of science or methodology of science). It is possible to distinguish at least two approaches to the problem in question: (1) within the approach endogenous to specific disciplines, both questionable and sound research practices related to transparency in quantitative and qualitative research are analyzed in order to formulate certain directives improving research activities at the stage of research planning and realization, documenting its course and results as well as publishing and presenting its results; (2) within the approach exogenous to specific disciplines, only hidden elements of research culture (methodological consciousness) are reconstructed in the form of norms and directives which in a subjective-rational manner regulate scientific practice of a given research community in order to supplement what is omitted or unsaid in everyday research practice and what is characteristic for academic, commercial or post-academic sciences.

Keywords: culture of science, methodological consciousness, norm of transparency, directive of disclosure, critique, scientific standards.

